

NÅGRA UPPLÄNDSKA MÄRK- OCH MÖNSTERDUKAR

En studie ur Upplandsmuseets samlingar

Av *MARITA LINDGREN-FRIDELL*

Den kulturhistoriska forskningen får ej anse någon detalj i mänsklig livsföring för liten och betydelselös. Ty även de mest oansenliga ting ge, då de sammanfogats lik en mosaik, bilden av ett större kultursammanhang. Inom det textila området tillhöra de s. k. *märkdukarna* sådana till synes obetydliga småsaker. Vid ett ytligt betraktande befinnas de vara ytterst likartade i teknik och mönstring och någon utveckling från den ena typen till den andra låter sig därför ej skönjas. Emellertid utgöra märkdukarna — namnet taget i mycket vid bemärkelse — en betydelsefull genomgångsled mellan olika textila områden, en brygga för mönstervandring och teknikväxling. Den bekante engelske konsthistorikern Ruskin, som en gång intervjuades om vilka föremål han ansåg böra ha sin plats på ett museum, underströk, intressant nog, att bland textilföremål mönster- och märkduken ej fick glömmas för andra mera i ögonen fallande ting.¹

Vad är egentligen en märkduk? Det är en liten broderad duk, varpå barnen förr lärde sig, först i hemmen, sedan också i skolorna, olika sömnadstekniker och olika småmönster, grupperade kring märkdukens egentliga innehåll, alfabetraden och sifferraden. Dessa enkla skolarbeten voro ett slags »betyg» över den färdighet eleven inhämtat. En del av de små broderierna äro verkliga konstverk, både genom raffinemang i mönster och färg och genom den tekniska skicklighet, som utmärka dem. Att några kanske ibland äro mindre lyckade

Bild 1. Mönsterduk, omkr. 1700; Upplandsmuseet, Cederströmska samlingen.

får man nog tillskriva de små brodöernas ringa ålder. Ty det är i allmänhet tio—tolvåringar, ja, ibland ännu yngre, som sytt dem. Namn och datum, stundom också födelseår, ingå i kompositionen. Märkduken kan sägas utvisa de insikter i broderikonsten, som ansågos nödvändiga för en ung flickas uppfostran.

Märkdukarnas kulturhistoriska värde är av två slag, dels det personhistoriska, dels det som rör den textila mönstervandringen. Det personhistoriska intresset tillgodoses ofta genom märkdukar, vilka pietetsfullt bevarats och t. ex. gått i arv inom en och samma familj. Den lilla brodösen eller brodörens — exempel finnas även på att »sömmerskan» varit en pojke — namn, initialer, födelseårtal och födelsedatum

återfinnas ofta, ibland också den dag märkduken påbörjats och avslutats. Många gånger siras duken av en rad initialer, vilka syfta på föräldrar och släkt. På en del norska och danska märkdukar iakttages, att svarta initialer åsyfta avlidna personer, medan de levandes sömmats med t. ex. rött.² Likaså skulle enligt norsk sed en krona syfta på en ämbetsmannafamilj. Dessa bruk ha dock icke varit genomgående. Ty isynnerhet kronorna kunna ju ha anbragts som dekorativ och lättsydd sirning utan bibetydelse.

Den andra och viktigare betydelsen hos märkdukarna är den rent textila. Att forskningen på detta område i viss mån föga beaktat dessa dukar torde bero på deras påfallande likhet med varandra. Märkduken är en internationell produkt och kan därför icke med någon framgång uppdelas geografiskt. En del goda översikter finnas emellertid, framför allt den monografi av M. Huish, vilken är resultatet av en märkduksutställning i London år 1900 (jfr not 1). Den svenska märkduken väntar dock ännu på sin utredning, en uppgift, som helt visst kommer att ge många nya synpunkter på hithörande och angränsande textila problem.

Att exakt ange tidpunkten, då märkduken tidigast kom i bruk torde icke vara möjligt. Osannolikt är ej att dess anor äro medeltida. Men en mycket kraftig impuls fick i varje fall denna art av textil konst genom renässansens intresse för ornamentik; påtaglig frändskap råder nämligen mellan renässansens mönsterböcker och bevarade broderade föremål. Omkring år 1500 skymta märkdukarna i engelsk litteratur.³ Hos skalden John Skelton (omkr. 1460—1529) återfinnes denna strof i dikten »The Garlande of Laurell»:

With that the tapettis and carpettis were laid,
Whereon their ladies softly might rest.
The sampler to sow on, the lacis to embroid . . .

Exemplen kunna mångfaldigas, alltifrån Shakespeare till Milton. Berömd är en strof ur »En midsommarnattsdröm» (akt III, scen 2) om Hermia och Hermione:

Bild 2. Sydd tavla, Upplandsmuseet.

Vi skapade som konstefarna gudar
med våra nålar samma blomma
på samma stol och samma märkduk båda...

Av citatet framgår, att det engelska ordet »sampler» ej
blott betydde duk, på vilken barnen lärde sig sy bokstäver

och mönster, utan också broderad duk i vanlig mening. Från den tid vi i litteraturen funnit ovanstående belägg på märkdukarnas existens finnas emellertid inga sådana bevarade. Den äldsta engelska märkduken bär årtalet 1648 och har sömmats av en Rebecka Fisher. Dessa tidigaste dukar hade en mot de senare avvikande form. Linneduken var nämligen tämligen lång och smal och försedd med horisontala bårder av bokstäver och blomslingor i färg. Däremellan utbredde sig ofta breda, genombrutna vitbroderier. En del av de färgrika blomsterslingorna igenkänner man från samtida dräktdetaljer på bevarade porträtt; det var just för att pryda dräkten som man lärde dessa vackra och sirliga mönster. En del av dem påminna osökt om svenska dukagångsvävnader. Stiliserade träd, hjortar och figurer i rader återkomma på båda arterna.⁴ Man använde gärna som förlagor för broderiet — utom de ovannämnda renässansmönsterböckerna — botaniska arbeten med deras klara och tydliga träsnitt. Mången gång, när man på en duk sydde strödda blommor på litet avstånd från varandra, var syftet att klippa ut dem och montera dem var för sig.⁵

Omkring 1700 försvinner den avlånga märkduken och formen blir nu mera kvadratisk. Det fina vita linnet ersättes med ett sådant av mera gulaktig färg och strävare yta. Mot 1700-talets slut sys märkdukarna gärna på ett slags yllekanfas, vilken tyvärr i senare tider varit ett tacksamt målobjekt. Mönsterna strös nu ut över hela ytan och det är endast raden av bokstäver och siffror, som behåller den horisontala indelningen. Ofta utvidgas denna rad med en liten vers av religiöst eller moraliserande innehåll. Detta senare är särskilt utmärkande för engelska märkdukar och i många av verserna återspeglas den alltmer populära metodismen. Wesleys första sånger publicerades nämligen år 1736 och något av deras anda klingar också i märkdukarnas enkla bönesuckar. Det finns både lustiga och litet melankoliska exempel, sömmade av små förnumstiga töser på tio till femton vårar.⁶

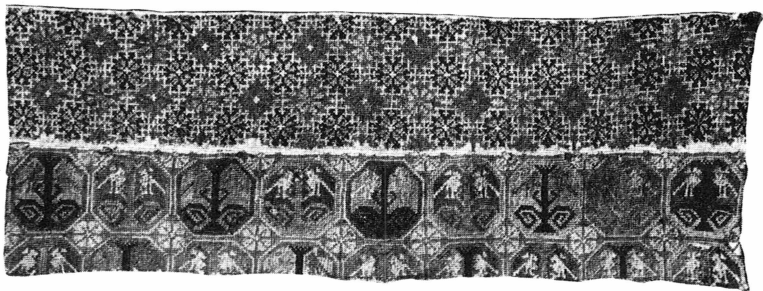

Bild 3. List i tvist- och korssöm, Ramsele s:n, Ångermanl.; nu i Nord. Museet.

Man har sagt, att det kvadratiska formatet och den friare och mindre »bårdbundna» kompositionen är av holländskt ursprung. Mellan en del engelska märkdukar och dylika från den holländska provinsen Groningen finnes en slående likhet. Det är mycket svårt att avgöra om ett direkt inflytande föreläggat, ty själva tekniken — korsstygn och närbesläktade sömarter — åstadkommer nämligen en stilisering, vilken kan uppkomma på skilda håll utan omedelbar förbindelse. Särreget för de holländska märkdukarna är bokstävernas ornamentala utsirning. De äro nämligen nästan helt inbäddade i snirklar och utkrusningar.

Märkdukarnas mönsterskatt är för övrigt förvånande enhetlig. Att inom ett land uppdelade dem i områden, så som Brinckmann anser nödvändigt för tyska dukar⁷, är för Sveriges del omöjligt, åtminstone innan omfattande primärforskningar gjorts. Att plocka samman några mönster- och märkdukar från Uppland och söka karakterisera dem som uppländska, skulle således ej vara lätt. Intet originellt vidlåder de uppländska gentemot andra och det innebär också stora svårigheter att avgöra *var* en märkduk är sydd. Märkduken är ingen allmogeföreteelse utan tillhör högreståndskulturen. I de burgna ämbetsmännens hem, i prästgårdar och borgarhus sömmade döttrarna märkdukar och när skolorna togo hand om konstarten, standardiserades de mer och mer.

Och allt efter som ämbetsmannafamiljerna flyttade från bygd till bygd spreds märkdukssömmandet.

Låt oss nu skärskåda några mönster- och märkdukar i uppländsk ägo. Inom det svenska materialet finnes en liten, ytterst intressant grupp av mönsterdukar, daterade till omkring 1700 eller början av 1700-talet.⁸ Upplandsmuseet äger två mönsterdukar av denna typ, vilka ursprungligen tillhört Louise Schürer von Waldheim men därefter skänkts till friherre Em. Cederström och genom hans donation kommit i museets ägo, bild 1. De två mönsterdukarna bevara ännu sin ursprungliga friska och klara färg. Till mönstring och färgskala äro de två dukarna fullständigt lika, men det intressanta är att de sytts av olika händer. Den ena — en är förebild för den andra eller också återgå båda på en tredje gemensam förebild — är ytterst omsorgsfullt sydd, den andra däremot mera slarvigt och okänsligt. Vissa av »bottnarna» göra därigenom, trots att deras mönster fullständigt överensstämma, ett mycket olikartat intryck.

Huish upptager icke några mönsterdukar av denna typ, men väl en del broderier för tavlor, skrin o. s. v., vilka alla ha en sak gemensam med vår mönsterduks mittparti, nämligen att efterbilda en gobeläng. Det nämnda mittpartiet är också, liksom en del av »bottnarna», sytt i vad man kallar »gobelängstygn» (eller halva korsstygn, engelska stygn). Marken lyser vidunderligt klar i olika gröna nyanser. Mellan lustigt stiliserade träd utspelar sig en gammaltestamentlig scen, vilken vi tyda som Hagar med sonen Ismael i öknen. Hagar sitter trött vid sin vattenkruka och den lille har slumrat in. Mot blå himmel med ljusa moln avtecknar sig en ängels gestalt. (Just i denna figurscen framträder skillnaden mellan de båda mönsterdukarnas kvalitet.) I dubbla rader omges mittbilden av små broderade fält, »bottnar» i stilfulla färgkombinationer med omväxlande mönster. Det är dekorativa ytmönster av allehanda slag från vigg-, palmett- och romb-mönster till »schackrutsfält» och andra geometriska fantasier. Några fält äro fyllda av blommor och bär. Anmärkningsvärd

Bild 4. Stolsklädsel, engelsk, 1700-talets förra hälft; London, Victoria and Albert Mus.

är också växlingen av olika stygnarter. Där äro både gobelängstyg, klostersöm (bruten plattsöm, point de Hongrie) och »Point de Riz» representerade.⁹

Vilket praktiskt syfte hade nu dessa »sömnadsbetyg»? Vilken användning kunde man ha av denna gobelängimitation och dessa dekorativa ytmönster? Gobelänger utgjorde ju inte blott vägbeklädnad i förnäma hus, utan användes också till soff- och stolsklädslar. Och dessa möbelklädslar i gobeläng och flamskvävnad imiterades gärna i broderi. Mönsterduken tjänade då till förebild. I houppteckningar från 1700-talet anges ofta stolar med »sydde säten» och andra »utsydda stolar».¹⁰ Givetvis kunna dessa »säten» vara broderade i t. ex. plattsöm eller utförda med applikation, men det är sannolikt, att ett mycket stort antal just voro utförda i korsstyg och närbesläktade stygn, bild 2. Korsstygnsbroderierna hade nämligen gamla förnäma anor i Sverige. När år 1589 en överflödsförordning mot lyx i »klädebonader, sendningar och brudgåvor» förbjöd silke och »flamesk», förordade man i stället »Korssöm och översprängning som fordomdags brukades».¹¹ I ett fatbursinventarium från Sätuna i Björklinge

Bild 5. Märkduk, 1700-talet; äg. Emma Hansson, Isgrena, Bålinge.

s:n från år 1655 finnes bl. a.: »Hyenbeslag sydde på Hårduk med Kårssöm och silke.» På ett stort antal korsstygn- och tvistsömsbroderade dynor och hyenden i Nordiska Museets samlingar återfinna vi en rad av vår mönsterduks »bottnar», omsatta i större format.¹² Ett på mönsterduken förekommande stjärnmönster ses också på en medeltida »list» från Ramsele i Ångermanland, bild 3. »Listen» är hopsydd med en annan¹³, också den med ett uråldrigt mönster: livsträdet omgivet av två fåglar, ett motiv, som i olika varianter tillhör märkdukarnas vanligaste mönsterförråd. »Rombmönster» — som på vår mönsterduk — täcker exempelvis ett hyende i Ystads museum. Mönstret är, liksom motsvarande på vår duk, sytt i »bruten plattsöm».¹⁴

Många av dessa mönster hade ursprungligen tagits ur de ovannämnda mönsterböckerna från 1500- och 1600-talen.¹⁵ Men de sistnämnda försvunno nästan helt under 1700-talet. Det är möjligt, att man använde dem på samma sätt som omtalas i en del engelska fall, nämligen att mönstret i boken »stacks av» med nålar. Boken var således dömd att falla sönder efter flitig användning. (I ett medeltidsbrev omtalas,

Bild 6. Broderad kalkduk, 1700-talet; Nora kyrka, Västmanland.

att en adlig dam skickade en mönsterbok med ett redan uppstucket mönster till en väninna.) I stället för mönsterböckerna »fortplantade» nu mönsterdukarna de vanligaste och mest omtyckta mönstren.

Utom från mönsterböckerna kunde en skicklig brodös även hämta idéer till nya mönstervariationer från annat håll. I 1700-talsbouppteckningarna förekommer ofta »ländstolar med schiagg i ryggen och sydde säten». Det ger en fingervisning. Vivi Sylwan har i sitt stora arbete över svenska ryor påpekat, att sammet och schagg i viss mån inspirerat ryans uppkomst.¹⁶ Varför skulle det vara omöjligt att tänka sig, att dessa korsstygnbroderier — alldeles som fallet är med ryorna — efterhärma andra och dyrbarare tyger? Stolsklädselar av skuren sammet och den holländska schagg, trip, som var vanlig i Sverige omkring 1700, kunde i viss mån imiteras just med korsstygnbroderi. Det finns småmönstrad sammet från 1600-talet, som har både den stjärnmönstring och de stavfasoner, som är utmärkande för en del av »bottnarna», bild 1.¹⁷ Palmettmönstret i skuren sammet, ofta just i klara, starka färgkontraster, kunde »översättas»

både i rya och korsstygnbroderier. Och därvidlag är det vanskligt att avgöra vilken som först imiterar, ryan eller broderiet. Sannolikt är det här fråga om ett svåråtkomligt och invecklat växelspel.

En »gobelängimitation» skulle man också kunna kalla ett unikt och intressant broderi i Upplandsmuseets ägo, bild 4. Det är en broderad »tavla», som dateras till 1600-talet. Dess komposition gör ett förvirrande intryck, beroende på den kontrast, som finnes — såväl i färg som i arbetets kvalitet — mellan mittpartiet och dess »ram». Mittpartiet består av tre sammansydda, smala lister, vilka ha en klar, symmetrisk komposition. Den översta listen, som har en halvcirkelformig utbuktning, framställer — under moln och mellan träd — en flygande Amor med pilbåge. Mittlisten består av en lagerkrans buren av två änglar. Inuti kransen ses ett hjärta med några nu oläsliga initialer och ovan detta ett par duvor. I understa listen sitta föremålen för Amors pilar, en herre och en dam, på var sin sida om ett vackert träd. Hon håller en krans i handen och kavaljeren är utrustad med herdestav och hund. Mellan gröna kullar och stora blommor beta små vita lamm. Motivet synes syfta på något bröllop och är alltså ett i bild översatt bröllopskväde med alla traditionella attribut. I de fyra hörnen ha fastsytt små fragment av samma karaktär som mittpartiet. Man är till en början benägen att tro, att även detta sistnämnda är hopfogat av mindre, sönderklippta fragment. Så är emellertid icke fallet; listerna äro visserligen hopsydda med varandra, men deras »fållar» (den invikta, nedsömmade kanten runt om) visa, att listerna icke klippts ur något större broderi utan sytts just för denna »listkomposition». Runt om går en kraftig korsstygnram i grovt ylle med ett »stavnöster», som igenkännes från vår första mönsterduk. Ramen står starkt blå och grön mot mittbroderiets fina, nyanserade framställning, där bleka färger lysa svagt mot grundens guldtråd.

Vad har nu denna »bröllopstavla» att göra med märkdukarna? Jo, det finnes en grupp märkdukar från 1700-

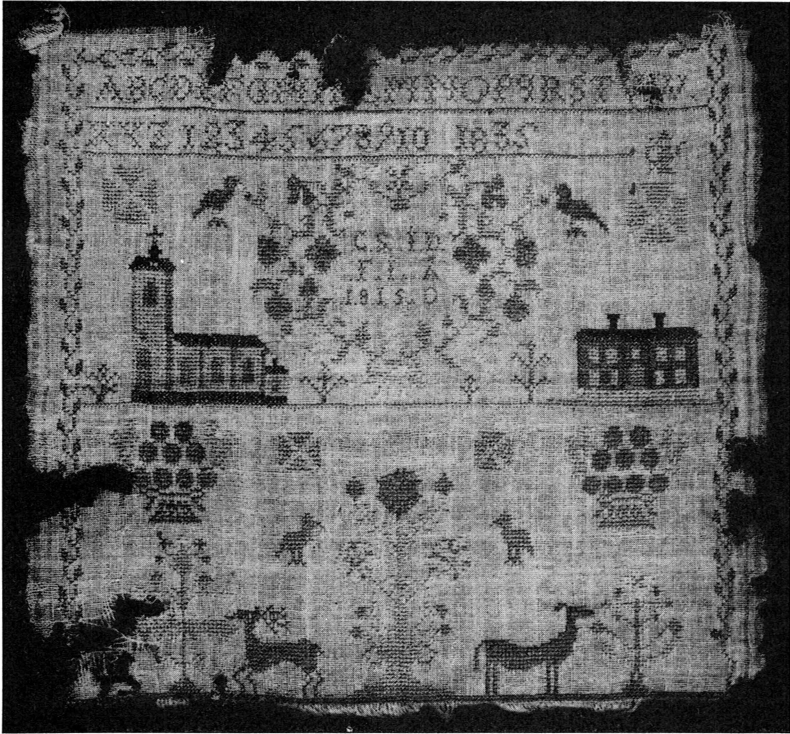

Bild 7. Märkdud, 1835; äg. Emma Hansson, Isgrena, Bälinge.

talets början, vilka upptaga samma kompositionselement som mittpartiet på »tavlan». En liknande kavaljer med sin dam och liknande änglar med krans finnas på dessa märkdudkar.¹⁸ Men figurerna ha isolerats och strötts ut över ytan. »Tavlans» slutna »bildefekt», där tråden täckte hela bottenvävnaden, har i dem liksom luckrats upp. Detsamma gäller »bottnarna» på dessa märkdudkar. De stå kvar som strödda kompakta färgklickar på tyget.

Vi övergå nu från mönsterdukarna av bild 1:s typ till de vanliga märkdudkarna. De ha sin blomstringstid under 1700-talets mitt och slut samt 1800-talets första decennier. »Bott-

narna» äro nu försvunna och en graciös och i färg ytterst diskret och sober motivskatt utbreder sig kring alfabets- och sifferradens ofta mycket elegant utformade bokstäver och siffror. Ofta är en mittaxel antydd (ibland markerad i vävnaden med en särskild tråd), kring vilken de löst utströdda mönstren gruppera sig. Märkduken är nu kvadratisk. Det är denna typ av märkduk, som ansetts vara den s. k. märkduksryans förebild.¹⁹ Men inspirationen till »märkduksryornas» dekorativa mönster kan även ha hämtats från andra textila föremål. Man kan här erinra om en stolsdyna i korsstyg (Dalby s:n, Elfdals hd, Värml.; nu i Nordiska Museet), vilken ter sig som en förstorad märkduk. Vilket är då det primära, stolsdynan, märkduken eller ryan? De ha alla samma mönster — kan man då på typologisk väg avgöra vilken textilgrupp, som imiterat den andra?

Namnet märkduk antyder dukens praktiska användning. Men det var icke blott bokstäver och siffror utan också små mönster, som behövdes till märkning. Här ett exempel. Det är en uppländsk märkduk, bild 5, vars årtal är så illa åtgånget, att man nu blott kan läsa 17 . . Under bokstavsraderna utbreda sig kronor, omgivna av enkla kvistar. Denna ornering antyder att just dylika enkla och lättsydda motiv anbragtes på lakan, handkläden, brudgumsskjortor och linytyg.²⁰ Runt om denna mittgrupp på märkduken löper en bård med fritt utströdda blommor i pastelljusa färger. Blommornas stilisering är mer eller mindre fullständig och just blandningen av mera naturalistiskt tecknade blommor och dylika, som närma sig det opersonliga ornamentet, är typiskt just för märkdukarnas »mångsidighet». Man kunde ju behöva blomster av båda slagen.

Tvivelsutan vore det en mycket intressant uppgift att följa dessa löst strödda, naturalistiska blommors utveckling och söka sig tillbaka till deras ursprung. Man har påvisat, att en del nya blomformer, bl. a. nejlikan och tulpanen, komma in i mönsterförrådet genom holländsk inverkan. Denna märkes inte bara på de enstaka blommotiven utan också på hela

Bild 8. Märkduk, 1836;
ägare fröken Thyra
Lundholm, Sigtuna.

den friska doftande flora, som breder ut sig på märkdukarna — där den liksom stelnat i korsstygns bundna stil — och likaledes på plattsöms- och schattérsömsbroderade kalkkläden, bild 6, sängomhängen, täcken, klänningar, tavlor och mycket annat. Bården på vår märkduk, bild 5, har i korsstygns samma pionliknande blommor, tulpaner och skira nejlikstänglar, som återfinnas på broderier med andra stygn och annan teknik. De återgå alla på ett gemensamt ursprung. Och kastar man en blick på de s. k. indiennerna (importerade tryckta tyger från Indien) med deras brokiga fantasi-trädgård i klara färger, kan man ställa frågan, om inte hela denna graciösa »blomstil» är ett lån från Asien?²¹

Men icke blott blomster och blad stickas på märkdukarna. Där förekommer också en rik variation på bibliska framställningar med exempelvis Adam och Eva, korsfästelsen, och de två spejarna med druvklasen på en stång mellan sig. Vardagliga små glimtar av hem och husgeråd (stolar och bord, ljusstakar och lyktor, kannor och glas o. s. v.) återfinnas

också på dukarna. Isynnerhet de förstnämnda motiven erinra om samtida holländskt damastväveri. I vårt land finnas många dylika holländska damastdukar bevarade, vilka i stället aldrig stelbent stilisering återge bibliska småscener.

Mera sällan avvika märkdukarna från den gängse formen genom någon liten personlig tillsats (bortsett från namn och årtal). Detta är emellertid fallet med en märkduk, bild 7, utförd i en ganska gles och symmetrisk komposition. Vi se, förutom några enkla bruksting, en kanna o. s. v., fåglar och hjortar stå kring det ständigt återkommande livsträdet. Huvudintresset tilldrager sig emellertid kyrkan och det lilla huset, vilka enligt ägarinnan skola föreställa Åkerby kyrka och prästgård i Uppland.

Med denna märkduk, daterad till 1835, äro vi alltså inne på 1800-talet. Nämnda märkduk bibehåller ännu den ytmäsighet, som är kännetecknande för 1700-talets märkdukar. Men med 1800-talet växer naturalismen och blommor och föremål framställas mer och mer plastiskt. Ett gott prov från år 1836 ger härpå bild 8. Kransen med sin krona är ett gammalt arv, men de båda blomkorgarna i milda, bleka färger äro typiska 1800-talsalster. Såväl korgarna och trädet med sin lilla ekorre och hund som det nätta vänskapstemplet framträda plastiskt. Denna plastiska effekt har man vunnit genom »skuggning» med olika nyanser av samma färg. Templet, blomkorgen, ymnighetshornet och andra märkduksmotiv återfinnas också fullständigt likartade som damastmönster i den Ekenmarkska vävboken från 1828.²² En del av märkdukarnas motiv voro ju avsedda för märkning på damastdukar och man torde ännu få lämna frågan om damastmönstrens och märkduksmönstrens eventuella samband öppna.

Med 1800-talets senare del inträder märkdukens dekadens. Nu bli alfabetsraderna och det broderade namnet huvudsaken. Det användbara och vackra strömönstret försvinner. Visserligen kan en liten blomranka smusslas in, som på bild 9, men till samma konstnärliga nivå som den föregående tidens

Bild 9. Märkduk, 1875; äg. Emma Enlund, Uppsala.

märkdukar nådde man ej. Denna sistnämnda, av Emma Christina Höglund år 1875 broderade märkduk är också typisk bl. a. för det rektangulära format, som blev utmärkande för 1800-talets senare märkdukar.

Många slag av mönster- och märkdukar finnas. Den mångfärgade är nämligen blott en art i en stor familj. En annan art är sålunda »konststopningsduken», på vilken töserna lärde sig lappa och stoppa. En tredje »stickduken», där man lärde sig olika slag av konststickning. Vidare märkas mönsterdukar i vitbroderi, som voro avsedda att ge brodösen övning i att utföra en rad av fina och miniatyrmässiga »bottnar». Ett vackert och välsytt exempel på den sistnämnda typen förvaras i Upplandsmuseet, bild 10. Detta »à jour»-arbete (genombrutna teknik) var vanligt under 1800-talets början och de varierande sömarterna kommo väl till pass för sirande av kragar och fichuer, näsdukar och annat.

Ett sängtäck i Uppsala Läns Hemslöjdsförenings ägo är utfört i s. k. nopptechnik.²³ Det bär initialerna E N S och G H N och årtalet 1884. Och under bokstäver och siffror fylles ytan av samma mönster som på de typiska märkdukarna. Där äro både livsträd och hjortar, fåglar och stiliserade figurer i rad. Emblem som Tro, Hopp och Kärlek känna vi också igen från

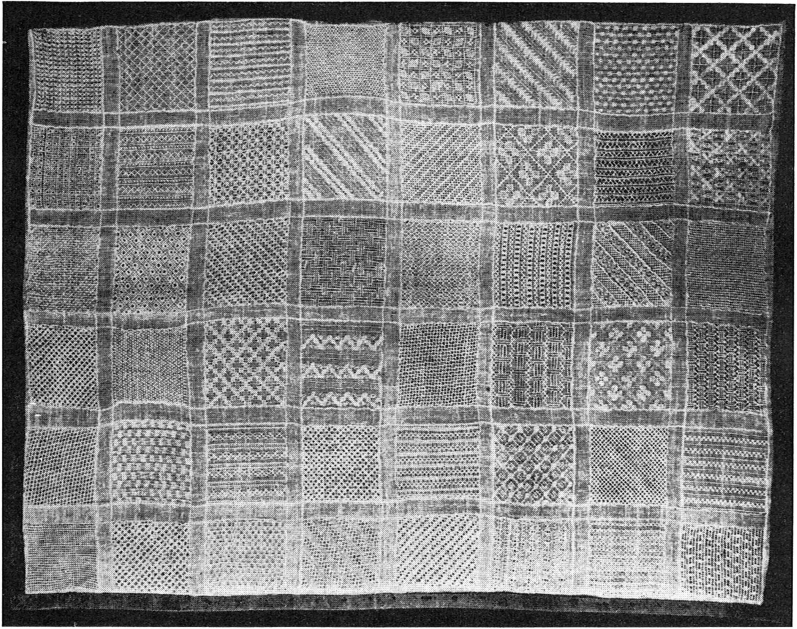

Bild 10. »Bottenduk» i vitbroderi, 1800-talets förra hälft; Upplandsmuseet.

märkduksmotiven. Som textilt föremål är det vita bomullstäcket icke så märkligt, men det har sitt stora värde som prov på den mönstervandring, som förmedlas av mönster- och märkdukar av olika slag. Ty man kan nämligen fråga sig: äro detta nopptäckes mönster hämtade från en märkduk eller från en färgrik yllerya, eller från ett korsstygsbroderat lakan? Det är ej möjligt att avgöra vilketdera. Men ett är säkert: att sambanden mellan olika textila föremål äro mera invecklade och mer byggda på växelspel än man vid första ögonkastet är benägen att tro. Man kan inte sätta in ett textilt föremål i dess rätta sammanhang förrän man känner hela dess »textilomgivning». Bland »mätarna» på denna miljö torde märkduken i sina olika varianter vara en av de intressantaste och tillförlitligaste.

NOTER.

¹ MARCUS B. HUIISH, *Samplers and Tapestry Embroideries*, London 1900, sid. 2. Nämda arbete är det största och grundläggande arbetet om märkdukar.

² HENRIK GREVENOR, *Navneduker*, Norsk Folkemuseum, Særutstilling nr 12, Kristiania 1921. HELEN ENGELSTAD, *Norske navneduker*, Oslo 1938.

³ Victoria and Albert-Museum, London, *Catalogue of samplers*, London 1922. Med utförlig bibliografi. Bland svenska märkdukar upptas också en uppländsk, från Skå s:n, daterad 1863.

⁴ HUIISH, *anf. arb.*, fig. 7.

⁵ A. F. KENDRICK, *English Decorative Fabrics of the 16th—18th Centuries*, London 1934.

⁶ HUIISH, *anf. arb.*, sid. 19 f.

⁷ JUSTUS BRINCKMANN, *Bericht in Mus. f. Kunst u. Gewerbe*, Hamburg 1910, sid. 5 f.

⁸ Liknande mönsterdukar: Nord. Museet nr 54448: Rebecka vid brunnen, 1700-talets förra hälft; Nord. Museet nr 84967, broderad av »Marg. Rolan» 1700; En liknande med Abraham och de tre männen i mittpartiet tillhör Fru Sven Lidman, St. Vilunda, Uppl.

⁹ PETRA JULIE HOLM, *Navne- och læreklude i »Den gamle By»*, Aarhus 1937. Här ges en utmärkt »stygnöversikt».

¹⁰ WILLIAM KARLSON, *Ett svenskt herremanshem under 1700-talet*, Lund 1940.

¹¹ VIVI SYLWAN, *Svenska ryor*, Stockholm 1934, sid. 98.

¹² EMILIE V. WALTERSTORFF, *Textilt bildverk*, Stockholm 1925, sid. 75, bild 172.

¹³ WALTERSTORFF, *anf. arb.*, sid. 75, bild 173.

¹⁴ MARIA COLLIN, *Yllebroderier i Skåneslöjden*, Fataburen 1923, sid. 67 f.

¹⁵ För mönsterböckerna under 1500- och 1600-talen hänvisas till ARTHUR LOTZ, *Bibliographie der Modelbücher*, Leipzig 1933. Några av de vanligaste äro QUENTEL, *Eyn neue kunstlich Moetdelboech*, Köln 1529; SIBMACHER, *Newes Modelbuch in Kupfer gemacht*, Nürnberg 1601; OSTHAUS, *La Vera Perfettione del disegno*, Venedig 1557; PARASOLE, *Pretiosa gemma delle virtuose donne*, Rom 1598; SHORLEYKER, *A School House for the needle*, 1632.

¹⁶ SYLWAN, *anf. arb.*, sid. 91.

¹⁷ ERNST FLEMMING, *Textiles Bildwerk*, Berlin 1927, sid. 154—157.

¹⁸ Märkdukar av denna typ: Nord. Museet nr 59880, Köpenhamn år 1710: sittande herre och dam, änglar; Nord. Museet nr 48650: herre och dam på var sida om en krans i dukens överparti, blom-

vas och djur i det nedre partiet, 1721; i Västmanlands Hemslöjdsförenings ägo: herre och dam, änglar och djur, omkr. 1740; i Handarbetets Vänners samlingar: krans med krona och initialer, träd och blommor vid nederkanten, strödda »bottnar», 1700-talets förra hälft.

¹⁹ AXEL NILSSON, Vägledning i Ryor, Röhsska Konstslöjdmuseet, Göteborg 1917. SYLWAN, anf. arb., sid. 99. U. T. SIRELIUS, Finlands ryor, Helsingfors 1924.

²⁰ HJÖRDIS DAHL, Korsstyggn på Björkö, Budkavlen 1934, sid. 94 f.

²¹ Under 1600-talet finnas en del botaniska verk, vars illustrationer utmärkas av samma lediga naturalism, vilken kan tänkas påverkat märkduksbroderierna. Ett exempel är MONCORNET, *Livre nouveau des fleurs*, Paris 1645, jämte stick t. ex. Christoph Schmidt, Augsburg. Vidare kan erinras om den vackra seden att som bordsdekoration strö lösa blommor över det vita duktyget, liksom att med friska blommor sira hela matsalen. Se KENDRICK, anf. arb., sid. 44.

²² ELISABETH THORMAN, *Svenskt duktyg*, Stockholm 1938.

²³ EMILIE v. WALTERSTORFF, *Svenska vävnadstekniker och mönstertyper*. Nord. Mus. Handl. 11, Stockholm 1940, sid. 105. — Några mönster från uppländska märkdukar ha samlats i EMY BERGSTRÖM-GRANQUIST, *Svenska mönsterboken*, del VIII: *Korsstyggnsmönster från Uppland*, Stockholm 1933.